

Илијана Р. Чутура
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за филолошке науке

УДК 821.163.41.09 Ковачевић М.
811.163.41'38(049.32)
DOI 10.46793/Uzdаница18.II.373C
Примљен: 29. септембар 2021.
Прихваћен: 22. октобар 2021.

О РАЗВОЈУ СТИЛИСТИКЕ КАО ДИСЦИПЛИНЕ У СРПСКИМ НАУЧНИМ ОКВИРИМА

(Милош Ковачевић, *Српски стилистичари*, Београд: Српска књижевна задруга, 2021)

Књига Милоша Ковачевића *Српски стилистичари* представља преглед утемељења и развоја стилистике као научне дисциплине на српском истраживачком простору од самих почетака до данашњих дана, обухватајући временски период нешто дужи од једног века. У складу са том концепцијом и чињеницом да су кључне фазе и реални доприноси везани за поједина имена око којих се развијала одређена фаза или парадигма развоја стилистике, Ковачевић структурира монографију као низ чланака посвећених по једном стилистичару. Тако, уз пратеће делове (предговор, финални текст „Умјесто говора: интегрална стилистика“, регистар имена и биографско-библиографску белешку о аутору), књига садржи следеће чланке: „Богдан Поповић – оснивач научне стилистике код Срба“, „Белићеви погледи на стилистику“, „Стилистичке анализе Јована Вуковића“, „Проблеми и принципи стилистике Миливоја Павловића“, „Стилистички доприноси Милорада Ђорџа“, „Језик и књижевност у лингвостилистичком приступу Душана Јовића“, „Драгиша Живковић као лингвостилистичар“, „Стилистички доприноси Радоја Симића“, „О стилистици Нова Вуковића“ и „Стилистички погледи и анализе Новице Петковића“.

Од десет текстова, два до сада нису објављена (о Миливоју Павловићу и Нову Вуковићу). Остали су објављени или интегрално или у сегментима, тако да текст „Стилистички погледи и анализе Новице Петковића“ обједињује два рада, а у последњи текст, „Умјесто говора: интегрална стилистика“ инкорпориран је чланак „Интегрална стилистика у настави српског језика“.

Текст о Богдану Поповићу отвара монографију, расветљавајући саме почетке научне стилистике код Срба. У своје време признат на пољима књижевне критике, књижевности и културе као „некрунисани краљ“ (према Ковачевићевом цитирању Д. Јеремића), Поповић је заправо, уколико се

са данашњег аспекта сагледа његово бављење стилистиком, у овој области најактуелнији. Како Ковачевић наглашава, овај налаз изненађује јер је Поповић као стилистичар „најмање познат, најмање истраживан, као уосталом и аспект развоја стилистике и стилистичке мисли код Срба уопште”.¹

У даљем току текста о Богдану Поповићу Ковачевић ће показивати и доказивати своје тврдње изнете у уводним пасажима: да „на почетку српске научне стилистике стоји Богдан Поповић са својим стилистичким студијама и огледима. Истина малобројним, али зато неспорно изузетно вриједним. Јер они су већим својим дијелом, како ћемо видјети, издржали провјеру ово-вјековног бурног развоја стилистике, посебно оне лингвистичке”. Анализа у овоме тексту креће се у два правца. Први је уочавање и издвајање разлога због којих Поповић до сада није ни уочен као оснивач научно утемељене стилистике код Срба. Други је управо опозитан: издвајање оних елемената његових поставки који доказују да он то јесте.

Непримећено је и нерегистровано остало место Поповићево у оснивању и развоју наше стилистике због недостатка представника ове области на нашим просторима који би могли указати на Поповићев значај. С друге стране, и сам Поповић допринео је томе да се његова улога на овом пољу не препозна. Како нам се чини, у овој анализи се огледа један од најзначајнијих домета Ковачевићевих разматрања. Он уочава да Поповићева схватања, иако актуелна и данас а готово револуционарна у његово доба (прва трећина двадесетог века), нису подржана ни његовим експлицитним схватањима о значају стилистике, ни систематизовањем сопствених идеја, нити терминолошким решењима. „Уз то”, каже Ковачевић, „наслови су његових најзначајнијих стилистичких радова стилистички непровокативни, чак ни у једном нема ни помена стилистике, што је итекако могло утицати да у каснијим стилистичким преиспитивањима већ по наслову ти радови буду заобиђени. А да не говоримо о томе да је постојала и још, нажалост, постоји строга подјела 'ресора' између језика и књижевности, тако да сарадње и струјања идеја (толико неопходних посебно за стилистику) између тих двију дисциплина код нас, за разлику од других, готово и није било. А управо то је био захтјев лингвостилистике као прве научне стилистике”. Поповићеви пропусти или, како Ковачевић каже, *кривице*, нису случајни: он, по свему судећи, стилистику није сагледавао као аутономну дисциплину, него као несамосталну међудисциплину која захвата пресечне рубове теорије књижевности, књижевне критике, лингвистике, науке о књижевности.

Ковачевић овде посеже и за европским и светским контекстом развоја стилистике како би показао револуционарност Поповићевих идеја. Наиме, то је време обележено схватањем да је предмет стилистике колективни говорни језик (почев од Бајијевог *Тракийца о француској стилистичкој*, 1909), док

¹ Сви цитати су из књиге коју представљамо.

Богдан Поповић иде и корак даље: примењује лингвостилистичку анализу, и то до детаља, аналитички проведеноу, на језик књижевника појединца.

Поповић је – како се у књизи *Српски стилистичари* показује – искорачио ка савременој парадигми стилистике и захтевом да књижевна критика буде научна, да има статус науке, односно да се одрекне методолошки неутемељене и „недоказиве” позитивистичке и импресионистичке критике. Или, како Ковачевић поентира цитирајући самог Поповића, да „престане бити елегантан импресионистички дилетантизам”. И управо овде долази до пуног изражаја Ковачевићево „истраживачко око”, вештина уочавања и повезивања факата од најширих светских кретања до детаља у корпусу. Тиме се заокружује онај други правац анализе овога текста – онај *доказни*, који Поповића инаугурише у оснивача научне стилистике код нас.

Овај део текста јасно говори о Поповићевим чувеним инсистирањима на аналитичко-синтетичком приступу, иманентној критици, објективности. Све то Поповић види у методи „реда-по-ред”, чије поставке налази у *Енглеској композицији и рејторици* Александра Бена. И управо овај кључни обрт биће, како Ковачевић каже, „захтјев у свим битнијим књижевнотеоријским правцима који су обиљежили XX вијек (нпр. код руских формалиста, код представника нове критике, код књижевних структуралиста)”. Осим тога, Поповић уочава недостатност термилошког система, блиску потпуном непостојању адекватне терминологије, на пољу стилистике. Међутим, он овај проблем и не покушава разрешити нити дати предлоге, тако да Ковачевић закључује да критеријум терминологије Поповића „повезује, али и одваја” од „стилистичких струјања која су обиљежила већи дио XX вијека”. Овај проблем резултира и тиме да се (лингво)стилистичке анализе Богдана Поповића могу разумети у својој пуној иновативности и (данашњој) актуелности само уз „превођење” на термилошки код савремене науке.

Утврдивши место и значај Поповића као оснивача савремене српске стилистике, Ковачевић илуструје актуелност његових стилистичких погледа двома теоријама у његовим стилистичким погледима – *теоријом о актуелном рашичлањивању реченице* и *теоријом о исказу*. Ковачевић у доказивању увек, у свом али и Поповићевом маниру, иде „ред по ред”, детаљно анализирајући Поповићеве текстове и увек дајући потврде у виду краћих или дужих цитата. У складу с том праксом и потребом, Ковачевић ће примерима поткрепити и свој налаз да су, поред ових двеју теорија, значајна и друга Поповићева запажања „која, да су на вријеме била уочена, не би чекала пола вијека да поново – на страни – буду откривена и преточена у теорије”. Наравно, Ковачевић неће оставити ни ову тврдњу без поткрепљивања доказима, те издваја и приказује све оно што је Богдан Поповић наводио у својим анализама: граматичко-стилистичку теорију осамостаљивања реченичних делова и парцелацију, трагове наслућивања идеја о дубинским структурама, која ће свој пуни облик добити

у генеративној граматици, указивање на значај супрасегменталних обележја за стилистичку анализу, антиципацију теорије о говорним вреднотама.

Свакако је веома систематичан и поткрепљен доказима преглед темељних (лингво)стилистичких категорија, по којима је, како се показује, Поповић и најближи модерној (лингво)стилистици. То су појмови *сџилем*, *сџилемајичност* и *сџилоћеност*, категорија избора и категорија контекста. У знацима је присутан и принцип изневереног очекивања. Језички нивои на којима се јављају стилски маркиране јединице, према најсавременијим истраживачима и владајућим системима Поповићевог доба (а то је пре свега Бајијево учење), јесу превасходно фоностилемски и семантостилемски, уз, како Ковачевић још једном наглашава, искључивање индивидуалног стила (било којег појединца, па и књижевника). Богдан Поповић се овде значајно помера од владајуће парадигме и бави се језиком књижевних дела, али и анализира стилематичност и стилогеност и морфостилема, синтаксостилема, па чак – мада у фрагментима – текстостилема и графостилема. На основу ових налаза који су, разуме се, у потпуности поткрепљени, Ковачевић закључује да је Поповић проширио и предметно поље (лингво)стилистике и „спектар стилематичних и стилогених јединица не само у поређењу с овим Бајијевим него и у поређењу са ’списком’ јединица који даје Пјер Гиро шездесетак година после Бајија”. Међутим, као што није ни покушао унапредити терминолошки систем стилистике, тако ни ове елементе, који ће се далеко касније показати као кључни, није систематизовао. „Расуте” по Поповићевим радовима, дефинитивно их је пронашао и у оквиру савремене стилистике „упаковао” Ковачевић. Тиме је коначно одредио право место Богдана Поповића у утемељењу научне стилистике на српском терену и у нашим научним оквирима, али и остварио једно још значајније одређење: идентификовао је прави заматак и почетак заснивања (праве) стилистике код нас.

Ово је свакако било тешко истраживачко питање јер су Поповићеве (лингво)стилистичке анализе остале без одјека чак и у нашој, тада скромној, научној заједници. Основни узрок томе јесте што Богдан Поповић није заокружио, тј. операционализовао своја запажања и идеје. Иако се по читању овога текста чини самоочигледним да су многа Поповићева промишљања (стилистичка, али и граматичка, па чак и општелингвистичка) аналогна теоријама које су се касније, „на страни” формирале као целовити теоријско-терминолошки системи, заправо је био прави изазов прикупити расуте и разбацане фрагменте, понекад само тек овлашно дотакнуте у Поповићевим анализама, и од њих направити хипотетички конструкт једне потенцијалне теорије коју Богдан Поповић никада није заокружио, а Милош Ковачевић ретроактивно показује, готово век касније, да је ипак било потребно „исправити неправду” према зачетнику српске стилистике.

После овог, можда и најзначајнијег текста у књизи, Ковачевић се посвећује Александру Белићу коме је стилистика била на маргинама и интере-

совања и доприноса. Вероватно зато текст и носи наслов „Белићеве погледи на стилистику”. Међутим, Белићева је огромна заслуга што је српској научној заједници представљао истраживања светских стилистичара. Дакле, са Белићем наступа етапа развоја српске стилистике у којој се, после превазиђене неаутономности стилистике, њене термилошке несистемности и непознатости са кључним категоријама, стилистика популаризује. Ковачевић скреће пажњу на то да је Белић „готово све своје радове из стилистике и о стилистици [...] написао у деценији пред Други свјетски рат, и безмало све их објавио у тада покренутом часопису *Наш језик*, чији је покретач и главни уредник био управо он”. И, у складу са неспорним даром за систематизацију, Ковачевић одмах најављује две тематске групе у које се могу подвести сви Белићеве текстови везани за стилистику: 1) Белићева оцена стилистичких теорија (учења), и 2) Белићева примена стилистичких критеријума. Даљи ток текста управо је одељен у ове две целине.

Квалитет и карактер *Белићеве оцене стилистичких теорија (учења)* према Ковачевићу почива на Белићевим уверењима да је стилистика једна „од најзначајнијих области истраживања књижевног језика” у време када, у погледу стилистичких критеријума и научне прецизности, у стилистици његовог доба влада недопустива произвољност. Стога је себи задао задатак да „прикаже оно што је тада у европској стилистици било најцјењеније и најкритеријалније (најнаучније), а то је стилистичко учење *Женевске лингвистичке школе*, односно Шарла Бајија, као утемељивача не само те стилистичке школе него и стилистике као егзактне лингвистичке науке уопште. Белић је за приказ узео главно Бајијево стилистичко дјело: *Traité de stylistique française (Трактат о француској стилистици)*”. Иако је ово Бајијево дело, које је утемељење стилистике као аутономне науке, приказао изузетно темељно у три броја часописа *Наш језик*, Белић ипак на уводно место ставља текст о односу стилистике и граматике. Ово Ковачевић означава као „нимало случајно” Белићево везивање за тада кључни проблем односа „објективне” и „субјективне” стилистике. Белићева решења су свакако, како Ковачевић истиче, везана за обједињавање тих двају аспеката које је промовисао немачки синтаксичар Јон Рис у књизи *Шта је синтакса* (1894). На приказ Рисовог учења Белић надовезује знатно темељнији осврт на Бајијево. И опет се, као код Богдана Поповића, појављује и код Белића значајно питање предметног одређења стилистике које он начелно разрешава: „Али зар и то свесно начело писаца и књижевника није засновано на језичком осећању пишчеву, исто онако као што је говор појединачног лица заснован на општем језичком осећању говорном?” Међутим, Ковачевић овде наглашава кључни елемент Белићеве теорије, који се опет – мада овде егземплификован контрастом између српског и француског језика – може превести у општестилистичко начело историјскојезичког контекстуализовања самог предмета стилистике.

Ковачевић наглашава (као и увек, поткрепљујући своје тврдње одабраним цитатима) да „Белић као основни критеријум генетичке стилистике, позивајући се на Марузоа, издваја управо онај што је у лингвистичкој стилистици постбајијевског периода био и остао најдоминантнији, и вјероватно највреднији, а то је – критеријум *сѣмилитичкој избора*”. Тиме је Белић на неки начин наследио Поповића у инаугурисању доста касније општеприхваћеног критеријума избора.

Када је реч о Белићевој *примени* стилистичких критеријума (што чини други сегмент централног дела текста), Ковачевић истиче да је Белић написао само два рада из којих се може закључивати о овом питању: „Насиље над језиком” (о „Уводу у збирку *Хроника моје вароши*” Момчила Настасијевића) и чланак посвећен језичко-стилској анализи једне песме Јосипа Косора. Ковачевић истиче да су и критеријуми анализе и закључци у оба чланка веома слични. Белић се, наиме, пита да ли је дозвољено *намерно незнање* под окриљем којег књижевници *кваре* језик, те износи став да је то *насиље* над језиком. Показавши извесно разумевање за питања *дисхармоније* (а у поређењу са музичком и ликовном уметношћу), ипак истиче да тако нешто јесте дозвољено зарад емоционалног ефекта, али само у делу које је „исправно”, канонски написано, компоновано или насликано. Не одричући Настасијевићу повремене стилске ефекте, Белић ће ипак рећи да се Настасијевићев стил „не може одобрити” јер „*у сѣмилу и језику – мора бити све јасно*. То је услов сваког правога књижевног или уметничког дела”. Веома је сличан Белићев осврт на Косорову песму. Дакле, из Ковачевићевих анализа и приказивања закључује се да је Белић, колико год у лингвистици напредан, у стилистици ипак традиционалиста, приклоњен парадигми правилности. Да би своје закључке поткрепио недвосмисленим доказима, Ковачевић се користи дугим пасажима цитата.

Коначни закључак Ковачевићев јесте да Белић, одређујући стилистици и граматички исти корпус, остаје на смештању стилистике „у окриље књижевног (стандардног) језика” иако се декларативно изјашњавао против поистовећења граматичке и стилистичке норме. Свакако је у томе имало удела Белићево инсистирање на истопредметности српске граматике и стилистике, засновано на српској књижевнојезичкој ситуацији тога доба, у којој је „правилност” у сваком погледу и даље била предуслов изградње савременог стандарда и узорног књижевног израза. У том смислу, Белић већ није на линији тадашње савремене лингвостилистике која у први план почиње да ставља одступања од норме. Међутим, његов несумњиви и велики допринос је у ономе у чему је потпуно пратио европску стилистику – у прегледним радовима који су српској стилистици дали, после Поповићевих фрагментарних и терминолошки „лабавих” запажања, право научно утемељење.

Овој двојници утемељитеља српске стилистике тек је овом монографијом дато место које им припада. Њихов је рад на томе пољу био више него

добар корен за процват стилистике на нашем терену, али је ипак после њиховога времена и њихових напора наступио одређени период „стилистичке тишине”.

Наредни текст посвећен је Јовану Вуковићу, који се бавио готово свим лингвистичким областима (у складу са временом које је тражило да лингвисти буду „универзални”). Иако је највише радова објавио управо из области стилистике, Вуковић је, како Ковачевић наводи, на том пољу најмање познат и цитиран.

Ковачевић систематизује Вуковићев опус по хронологији и тематици, а ова два критеријума прате (али и усмеравају) развој његових стилистичких погледа. Ковачевић дефинише три периода Вуковићевог бављења стилистиком: 1) период од 1948. до 1952; 2) период од 1962. до 1966; и 3) период од 1968. до 1976. године. Изузетно прецизно, са свим наводима и подацима, Ковачевић математички „одсеца” ову периодизацију према броју и карактеру публикованих текстова Вуковићевих, али, пре свега, према водећим идејама у њима.

У првом *стилистичком периоду*, који је превасходно „Маретићев(ск)и тип нормативне, граматичке стилистике”, Вуковић је објавио седам радова. Шест радова посвећено је језику и стилу појединачних или групе писаца. У само једном Вуковић се бави поезијом (Силвија Страхимира Крањчевића), а у осталима прозом, односно језиком и стилем Зија Диздаревића (чијим је језичким изразом, како Ковачевић каже, био импресиониран), тадашње савремене приповетке, младих босанских писаца окупљених око омладинског листа *Зора*, збирке приповедака *Крива Дрина* Марка Марковића и романа *Свадба* Михаила Лалића. Седми и последњи рад из овог периода је „на неки начин теоријски, сумирајући, јер се у њему на општем плану разматра задатак и улога књижевника у књижевном језику”. Анализом изнетих ставова у овим радовима, Ковачевић утврђује да је Ј. Вуковић у својој првој стилистичкој фази заступао потпуно диференцирање свега што је „неграматично”, неправилно, од стилогеног. „Стилско” може бити „надградња правилног књижевног језика”, али под ту одредницу никако не могу потпадати граматичке или које друге неправилности.

У другој етапи, после читаве деценије у којој није објављивао радове из стилистике, Вуковић се интензивно бави стилистиком, али са потпуно друкчијим базичним идејама у односу на први период. У тринаест радова написаних између 1962. и 1966. године Вуковић се бави питањима опште стилистике, међуодносом граматичке и стилистичке норме и особеностима српског поетског језика. Ковачевић издваја Вуковићеву детаљну анализу Поповићевог метода „реда по ред” и промовисање интонационе стилистике (примењене на српске десетерачке песме, тужбалице и Његошев *Горски вијенац*).

Међутим, ни Вуковићево бављење стилистиком није одмах добило настављаче, тако да његове „интонационо-стилистичке анализе као да још увијек траже свој наставак и своје продубљење у србистичкој стилистици”. Иста је судбина и његових критеријума међуодноса граматичке и стилистичке норме. Ковачевић истиче његов велики (а заборављени) научни допринос на овом пољу: једна граматичка категорија, закључује Вуковић, која је била уобичајена, током развоја књижевног језика може добити „конкурентно решење” и од „чисто граматичке норме” стећи вредност *граматичке + стилистичке*. Дакле, по питању теорије о интерференцији и диференцијацији граматичких и граматичко-стилистичких категорија, Ковачевић ће закључити да „ставови Ј. Вуковића о разграничењу чисто граматичких, граматичко-стилистичких и чисто стилистичких категорија не само да не смију бити заобилажени, него морају добити статус ’нормативног буквара’”.

На крају, у трећем стилистичком периоду Вуковић издваја четири питања која црпе из Виноградовљеве књиге *Стилстике и поетики* (за чији је превод написао предговор): питање функционалних стилова, питање стилистике као науке која интегрише науку о језику и науку о књижевности, питање интонационе стилистике, и питање синтаксичке стилистике. Према Ковачевићу, Вуковић се у овој фази посебно плодно бави синтаксичком стилистиком, посвећујући најзначајнија истраживања синтаксичкој синонимији и (п)остављајући српској лингвостилистици својеврсну законитост: „да је нужно комплементарно истраживање граматичке (комуникативне) и стилистичке (емотивне) стране реченице, јер је ’граматичка анализа текста неодвојива од стилистичке, и обратно’”.

У наредном раду Ковачевић се бави стилистичким анализама и принципима Миливоја Павловића, који су представљени у Павловићевим двама универзитетским уџбеницима стилистике, објављеним 1960. и 1969. године, у време када је стилистика добила статус веома популарне науке међу истраживачима и ауторима различитих профила. Ковачевић прецизно одређује овај контекст: „то је вријеме у коме врхунац доживљава свјетски позната *Зајребачка стилстичка школа*, која је дјеловала од средине педесетих (или тачно од 1956. године када је у Загребу покренут часопис *Умјетности ријечи*) до краја седамдестих година XX вијека (Удиер 2011). То је вријеме у коме и на српској страни најбоље стилистичке резултате остварује један од највећих, ако не и највећи српски стилистичар, Драгиша Живковић”.

Утврдивши да је, заправо, реч о двама књигама од којих је друга значајно (више но двоструко) проширена прва, Ковачевић се надаље посвећује само другој као далеко садржајнијој и структурно кохерентнијој. Од овога места, текст превасходно има карактер прегледа ове Павловићеве књиге (*Проблеми и принципи стилстике*), што свакако најављује и наслов текста.

Павловић полази од тога да је стилистика лингвистичко-естетичка дисциплина и у широком обухвату говори о многим стилистичким питањима.

Ипак, Ковачевић на крају закључује да су Павловићеве стилистичке анализе анахроничне „већ у времену свог настанка”, пре свега када се погледа терминологија. У овом погледу Ковачевић се позива и на текст Јелене Јовановић *Теоријски појмовник Миливоја Павловића са сѣановишија сѣилисѣишке* (2003), те оцењује да Ј. Јовановић о Павловићевом ангажману у области стилистике закључује потпуно исправно, али и помало еуфемистички. Додали бисмо да Павловићеву књигу коју Ковачевић анализира ипак треба посматрати као оно што она и јесте – као универзитетски уџбеник, без претензија на научноистраживачку иновативност и допринос у том смислу. Али и да је овај текст (свакако ненамерни) подсетник на то да је универзитетска настава (а о другим нивоима образовања да и не говоримо) неретко научно анахрона и инертна.

У следећем тексту, који је посвећен Милораду Ђорџу, као да се, усред монографије, дефинитивно профилише темељно питање и базични проблем са којим се српска стилистика – исто као и стилистика уопште – суочавала до коначног научног уобличења. Деценијама лутајући између захтева за нормативношћу и одскакања од ње, општег комуникативног и индивидуалног језичког израза, „узорног” језика и „насиља” над њим, наилазећи на препреке у погледу дисциплинарног, термилошког и предметног одређења, стилистика је пронашла свој простор. Посебна вредност ове монографије као да се најнедвосмисленије очитује управо у овом тексту, који можда и најјасније показује да је пут формирања стилистике као научне дисциплине на европском и светском простору Ковачевић представио у једном микроконтексту: у српској стилистици. Тај микроконтекст показује да су нека „залутавања” била глобална, општа, светска, те да су у недостатку широке популаризације науке, термилошких система и метода поједини наши истраживачи остали несхваћени а да су заправо могли дати снажан замајац и утемељење иманентној стилистици.

Смештајући сваког од српских стилистичара у контекст његовог времена и у датом тренутку владајуће парадигме, Ковачевић тако започиње и текст о стилистичким доприносима Милорада Ђорџа, који је, као професор Приштинског универзитета, у периоду од 1968. до 1982. године „од свих лингвиста стилистички најплоднији и најактивнији”. Ковачевић анализира четири Ђорчеве лингвостилистичке књиге: *Језик и сѣил Михаила Лалића* (1968), *Линѣисѣишко-сѣилисѣишка исѣираживања* (1974), *Сѣилисѣишка срѣскохрѣвѣјској књѣжѣвној језика* (1974), и *Меѣафорски линѣосѣилеми* (1982). Приказујући детаљно њихов допринос, који се састоји у допуњавању „подтипова језичких јединица које потпадају под одређене стилистичке категорије”, односно у проширењу структурних типова стилистичких јединица, Ковачевић истиче и у чему је недостатак Ђорчевих бављења лингвостилистиком. А тај недостатак резултирао је изостанком утицаја рада Милорада Ђорџа на даља истраживања и истраживачку јавност. Реч је о томе да је у

његовим делима теоријска подлога лингвостилистичких анализа недостатна, те да доводи до тога да су кроз све четири књиге критеријуми класификације и анализе остали неизмењени, па и до тога да критеријуми диференцијације граматичких и стилистичких јединица једноставно нису адекватни.

Одредивши Ђорџа као пре свега *ипрактичној* а не *ипеоријској* лингвостилисту, Ковачевић посвећује наредни рад истраживачу за којег би се могло утврдити да је у своме научностилистичком опусу успоставио равнотежу теоријских тема и емпиријских истраживања. То је Душан Јовић, професор Опште лингвистике на Филолошком факултету у Београду. Одређујући и овом приликом контекст – и то југословенски – развоја стилистике, Ковачевић анализира Јовићеве књиге *Лингвостилистичке анализе* (1975) и *Језички систем и поетска драматика* (1985). Прва укључује превасходно емпиријске, а друга теоријске радове.

Јовићево место у српској стилистици Ковачевић маркира неколиким кључним тачкама његових разматрања. Пре свега, Јовић основну разлику између свакодневног комуникативног и поетског језика темељи на разлици природе језичког знака у њима, на опозицијама *деноуипивносћ–коноуипивносћ* и *моуипиваносћ–немоуипиваносћ*. Према односу норме и индивидуалног стила Јовић ће заузети став да ограничења теоријски бесконачног броја комбинација језичких јединица (одређена нормом), не важе за песнички језик. Дакле, књижевном се тексту мора прилазити као *индивидуалној итворевини* и са аспекта лингвистике што, наравно, не значи да би му се могла приписати неподложност било каквој норми.

Ковачевић говори и о Јовићевом, код нас сасвим оригиналном, испитивању могућности да се поетска информација у књижевноуметничком тексту *мери*, математички искаже. У овоме се Јовић ослања на критеријуме теорије информација, подстакнут *Мајтемајичком поетичком* румунског математичара С. Маркуса.

Ковачевић потом утврђује и да је већина Јовићевих анализа текстова савремених српских писаца *стилематична*, односно да он трага за начинима структурисања поетске поруке. Посебан допринос, према Ковачевићу, остварен је у анализама савременог српског романа где Јовић поставља основ хронологизацији српског романа с обзиром на однос писца према норми. Он одређује Други светски рат као временску прекретницу од које се напушта „традиционални однос према језику” прозе, од које се „стандардни језик и језик књижевног дела [...] један од другог, бар у једном делу, знатно удаљавају” (Јовић 1985: 124). Ковачевић у овом смислу као најуспелију Јовићеву лингвостилистичку анализу одређује ону која је у његовом опусу једина интегралностилистичка (*Нишчи* и *Рефуз Мртвак* Видосава Стевановића).

Закључке о лингвостилистичким погледима Драгише Живковића Ковачевић изводи на основу анализе дванаест Живковићевих текстова. У обимном тексту, на основу опсежног прегледа Живковићевих радова, показује се

да је овај стилистичар „превладао ограничења бајијевско-шпицеровске књижевне стилистике, која је за предмет истраживања имала готово искључиво стилеме као јединице 'формалног отклона'". Живковић, наиме, као (потенцијалне) носиоце стилогености укључује и нестилематичне јединице, и то на свим нивоима, те показује да оне могу бити стилогене. Стога га Ковачевић одређује као првог стилистичара „не само код Срба који је, с обзиром на свеукупност језичких јединица, вршио тоталну стилистичку анализу”, издвајајући анализу Шантићеве „Вечери на шкољу” као непревазиђени модел интегралности стилистичког приступа књижевном тексту. Ови Ковачевићеве закључци, као, уосталом, и сви други изнети у књизи, јасни су, прецизни и недвосмислени, а до њих се долази увек опсежном анализом, и увек са непобитном аргументацијом која се поткрепљује одабраним изводима. Због свега тога, и о Живковићу као стилистичару исправља се крива слика: ни у једној биографској белешци, ни у књигама ни у енциклопедијама, он се не помиње као стилистичар иако је Живковић сам говорио супротно, и иако је – према Ковачевићу – ако не инаугуратор, несумњиво антиципатор интегралне стилистике.

О професору Радоју Симићу, односно о његовим стилистичким доприносима, Ковачевић говори у веома обимном наредном тексту, истичући на почетку да „готово да нема лингвистичке дисциплине којој Радоје Симић, професор (и) стилистике српског језика на Филолошком факултету у Београду није посветио бар једну монографију, или монографску студију”, а да Симићева библиографија указује на то да се највише бавио стилистичким темама.

Ковачевић креће од прве стилистичке књиге Симићеве, *Увод у филозофију стила* (1991), у којој Симић у одређењу предмета и статуса стилистике полази од теорије језичког знака у суодносу с лингвистиком и поетиком, те стилистику дефинише као науку „о семиолошкој структури знака: о начину уобличења, природи и ефицијентности њеној”. Из таквога одређења проистичу и интересовања Радоја Симића за општу стилистику, па своја виђења на овом пољу уобличава у монографији *Општа стилистика*. Ковачевић детаљно приказује Симићеве критичке осврте на општестилистичку литературу (или ону која је такве наслове носила, али – по Симићевим закључцима – не с правом).

У овом тексту Ковачевић наизменично приказује Симићеве анализе постојеће литературе и ставове које је Симић формулисао и на њима засновао своје стилистичке погледе и анализе. Један од најважнијих међу њима јесте да се моћ речи најизразитије испољава у ефицијентности језичког знака, те да је то темељни предмет стилистике. Стилска обележја испољавају се, према Симићу, „двојачко: у структури појединачног знака, и у знаковном систему. С тим је у вези могуће распоредити истраживања на два основна плана” – структурну стилистику и нормативну стилистику, а „особености које

подједнако вреде за структуру и систем, упутно је издвојити и проучавати у оквирима *ојшије сџиллсџике*". Ковачевић даље детаљно говори о Симићевим експликацијама везаним за дате планове, обједињујући Симићеву „стилистичку филозофију” дату у овим двама монографијама.

Слично томе, Ковачевић се „обједињено” бави и другим двама књигама, *Сџиллсџика срџској језика* (2000) и *Линџисџика сџила* (1993), у којима је Радоје Симић кренуо ка операционализацији постављеног теоријског оквира и „покушао издвојити конкретне критеријуме ефицијентности, и примижени-ти их у анализи језичке грађе”. Симић, како Ковачевић истиче и потврђује, одбацује као површан антагонизам између категорија избора и одступања јер „међу варијантама влада такав однос да је најчешће немогуће одредити централну, базичну или сл., тако да није могуће говорити о ’одступању’ на један тако упрошћен начин како се често покушава чинити у стилистичким објашњењима. Много је ближе истини, и теоријски далеко продуктивније, о томе размишљати са гледишта *вредносџи и вредносних хијерархија* међу елементима система, на једној страни, и структуре употребљених јединица, на другој”. Ковачевић, на основу Симићевих ставова које илуструје овим цитатом, закључује да „Р. Симић има, еуфемистички речено, непријемчив и одбојан став према критеријумима Бајијеве и бајијевске лингвостилистике, односно критеријумима Шпицерове или шпицеровске књижевне стилистике [...], једном ријечју, према темељним критеријумима доминантних лингвистичких праваца ХХ вијека”. За њега је критеријални основ ефицијентности варијантност израза, што Ковачевић опет поткрепљује серијом реферисања на Симићева разматрања и доказне анализе.

Међу њима, најзанимљивија је паралела коју Ковачевић изводи између Симићеве (фоностилистичке) и Живковићеве (антиципаторски фоностилистичке) анализе песме „Вече на шкољу” Алексе Шантића: ове две анализе – каже Ковачевић – „најбоље показују развој и примјену фоностилистичких идеја и критеријума у србистици. Али, што је још битније, показују и развојни пут лингвостилистике и примјене њених критеријума код Срба”.

У даљем току текста, Ковачевић ће се посветити и другим Симићевим монографијама (и часописним чланцима). То су, прво, функционално-стилистичка разматрања, пре свега у монографији *Полиџички дискурс* (са поднасловом *Инфлација речи у самоуџравном друшџиву СФРЈ, 1, Језичка џрофилакса*), за коју Ковачевић каже да „спада међу ријетке текстолингвистичке монографије у србистици и/или сербокroatистици”, и књизи *Основи џеорије функционалних сџилова* (Радоје Симић и Јелена Јовановић, 2002). Ковачевић истиче да „поглед у функционалну стилистику Симић отвара из њене тематике, сматрајући да је ’веза унутрашњих (’инхерентних’) и вањских (’атхерентних’) карактеристика језичког израза – предмет посебне научне дисциплине која себе назива *функционалном сџиллсџиком*””. У обема овим књигама, као уосталом и у осталим Симићевим чију садржину Ковачевић

анализира, приметно је темељно бављење „историјатом питања”, „теоријама и теоретичарима који су били антиципатори или утемељивачи” стилистичких (под)дисциплина.

На крају, Ковачевић ће веома исцрпно приказати и монографију Радоја Симића и Јелене Јовановић Симић *Вербалологија*, са поднасловом *Лингвистичке основе науке о вербализацији свешта*, коју оцењује као иновативну и научно изазовну. *Вербалологија* се само у одређеној мери може припојити стилистичким истраживањима (и то функционалностилистичким) и, у том смислу, и тематици дела које представљамо. Иначе, Ковачевић ову књигу високо вреднује као једну од ретких монографија које опсежној критичкој и критеријалној анализи подвргавају ранија тумачења текста и дискурса.

Изузетно је комплексан следећи текст, који је посвећен Нову Вуковићу. Можда парадоксално делује наша тврдња да је текст комплексан јер се односи на само једну књигу – уџбеник *Пућеве стилстичке игеје* (2000). Међутим, Вуковићево место у српској стилистици Ковачевић одређује управо преко ње, као место аутора можда и најзначајнијег дела наше стилистике. Стога Ковачевић веома детаљно, са освртима на готово читав пут утемељења и развоја српске стилистике, анализира свако поглавље, сваки сегмент, показујући, из реда у ред, да Вуковић не мимоилази ниједну од стилистичких парадигми и теорија, не пропушта да разјасни значајне појмове, обухвата све критеријуме поделе стилистике. Тако, на пример (што Ковачевић веома исцрпно приказује), Вуковић у „разврставање” поддисциплина и аспектних оријентација стилистике укључује и критеријум предмета, и критеријуме опште концепције и метода, и критеријум намене (циља), и критеријум перспективе и, наравно, језичких нивоа.

Полазећи од критичког осврта на стилистику двадесетог века и наставаљајући све до „перспектива” модерне стилистике, Вуковић овом књигом – према Ковачевићевој оцени – поставља „брану” објављивању површних и научно некритеријалних не само стилистичких радова него и уџбеника, какве нам је у србистици ’подаривао’ ХХ вијек. Стилистички уџбеник Нова Вуковића тако је међаш, посебно уџбенички међаш, у србистичким стилистичким погледима”. Наравно, Ковачевић се неће задржати на овој тврдњи а да је не поткрепи навођењем уџбеника стилистике који су се, мање или више научно успешно или макар коректно, бавили „само једним дијелом или аспектом стилистике”. Вуковић, за разлику од других, „доноси прегледно освјетљење свих стилистичких идеја, учења и теорија, како оних лингвостилистичких и књижевностилистичких, тако и оних функционалностилистичких”. Осим тога, посебна вредност Вуковићевог уџбеника у поређењу са претходнима (Павловићевим и Ђорчевим) јесте актуелност, па и иновативност.

Последњи текст посвећен је Новици Петковићу. Текст започиње истацањем истог проблема којим се започињу текстови о Богдану Поповићу и Драгиши Живковићу: у *Енциклопедији српског народа*, у одредници о Новици

Петковићу, Ковачевић проналази да „нешто крупно у тој енциклопедијској одредници недостаје: недостаје квалификација Новице Петковића као стилистичара, и податак о његовом истрајном бављењу питањима која се налазе у средишту стилистичких интересовања. Не треба, наиме, бити велики познавалац стилистике да би се – након упознавања с (нај)већим бројем Петковићевих радова – закључило како они приоритетно потпадају под стилистичке, односно, при ужој спецификацији стилистике, под књижевностилистичке. Књижевностилистички радови Новице Петковића без сумње му [...] прибављају статус **највећег** српског књижевног стилистичара”. Иако је, дакле, овај проблем, да тако кажемо, *неидентификације* највећих стилистичара у Срба већ регистровао, Ковачевић ће на крају сумирати узроке ових пропуста, препустивши читаоцу да их сагледа кроз време од, оквирно, једног века. А Ковачевићу их није било тешко сумирати с обзиром да на почетку и крају – дакле код Поповића као зачетника наше научне стилистике и Петковића као „највећег књижевног стилистичара кога су Срби имали” – потпуно изостаје и њихова спецификација сопствених радова као стилистичких. Да је Петковић стилистичком аспекту својих радова давао „пресупозицијско значење”, да се код њега, „баш као и код Поповића, декларативни и суштински статус стилистике битно разилазе”, Ковачевић објашњава Петковићевим односом према стилистици. „Најбоља потврда томе јесте чињеница – каже Ковачевић – да је Петковић, и кад је у анализи примјењивао чисте (лингво)стилистичке поступке, те поступке најчешће именовао лингвистичким (или пак граматичким), а кад је проводио чисте књижевностилистичке анализе – те анализе проглашавао готово увијек књижевнокритичким.” Овај кључни проблем, ставове Петковића о стилистици као науци, Ковачевић „дешифрује” преко јединог рада у којем се Петковић бави теоријским питањима стилистике. То је рад *Чему служи стилистика* чији већ сам наслов имплицира ставове свога аутора – „као да прије указује на сврху постојања стилистике, на њен практични, експланаторни карактер, неголи на њене епистемолошке претпоставке, тј. на њен објекат и предмет истраживања”. Међутим, Ковачевић овако формулисан наслов доводи у везу са сврхом самога текста, „правдајући” Петковићев избор: он је „писан као увод за уџбеничко-хрестоматијску књигу *Публицистичка стилистика*. А у уџбеничким књигама увод има ’усмјеривачку улогу’: он треба да покаже суштину наставног предмета који дати уџбеник ’покрива’. А ако је уџбеник још и хрестоматијског типа, какав је управо овај, онда уводни текст треба да буде и својеврсна упута за разумијевање текстова што слиједе. Због тога и овај Петковићев текст у наслову сврху стилистике ставља испред њеног предмета и статуса”.

Ковачевић даље представља начине на које Петковић комплементарно представља и темељна одређења стилистике: у представљању предмета стилистике он не даје њен историјат, него само констатује да се она јавила „на периферији традиционалних научних грана, између осталог и лингвистике”;

издвајањем елемената поља стилистике, „готово мимогредно” представља њене осниваче и кључне представнике. Дакле, не прегледно, хронолошки, већ успутно, како би се тек осврнуо у контексту одређених идеја и поставки. „Петковића историјски аспекти интересују – каже Ковачевић – само уколико доприносе разјашњењу актуелног предмета стилистике”. А у том одређењу примарни статус даје принципу релационог идентитета.

Ковачевић даље показује да су основни предмет стилистике за Петковића језичка стилогена средства, односно да је основни задатак стилистике проучавање стилогености. А како стилематичност остаје изван визуре Петковићеве, па се не може ни говорити о раздељивању аспеката, он својеврсну разделницу формира према предмету, односно предметном обухвату, па у том смислу „лингвистичку стилистику чак надређује књижевној, очито јој придајући статус ’интегралне стилистике’. Предмет лингвистичке стилистике јесу и некњижевни и књижевни текстови (дискурси), а књижевне – само књижевни”.

Ковачевић тражи, налази и пружа доказе за овакав Петковићев став који ће, у крајњем резултату, „помирити” „чисто лингвистичку са књижевно-поетском анализом књижевног текста”. Истиче да Петковић „језичке чињенице увијек посматра с обзиром на њихов ’двоструктурни’ карактер: најприје с обзиром на њихову припадност структури језика као комуникативног система, а потом и с обзиром на њихову припадност структури књижевног текста као поетског система. [...] Зато су лингвистичке анализе Петковићеве, најчешће сводљиве на анализе стилематичности језичких јединица у књижевном тексту, нужан предуслов књижевнокритичким његовим анализама, по правилу сводљивим на анализе стилогености као књижевноумјетничке вриједности датих јединица”.

Уместо поговора аутор књигу закључује текстом који јасно опонира *deziniјијеприсану*, на један аспект усмерену, и *интегралну* стилистику. Уз то, он указује на применљивост и предности интегралностилистичког приступа у науци и у настави.

И, на крају, да истакнемо оне вредности књиге које је стављају у ред једне од монографија на које се дуго чекало.

Основна вредност је свакако Ковачевићева „гвоздена методологија”, његов показни и доказни апарат којим издваја кључне тачке развоја српске стилистике, оличене у њеним најзначајнијим представницима. Кључни допринос је што је ово први преглед историје утемељења и развоја једне дисциплине у нашим научним оквирима.

Друга је, по нама, контекстуални обухват. Ковачевић све српске стилистичаре смешта у контекст европских кретања, водећих парадигми и теоријских утемељења стилистике. Стога ова књига – иако то, по свему (наслову, структурној организацији и фокусу) судећи, није била намера аутора – чини и својеврсну *малу историју* европске и светске стилистике. Та је историја

преломљена кроз призму утицаја ширих кретања у овој области или кроз визуру међуодноса развоја европске и српске стилистике. Ипак, и као таква, мимогредна, слика развоја стилистичких истраживања и теорија довољно је широка и детаљно представљена да се може рећи да је пред нама не само књига о српским стилистичарима, него и књига о утемељењу стилистике као научне дисциплине у светским оквирима.

Трећа је свакако чврста аргументација која је поткрепљена доказима. У том смислу, Ковачевићева методологија је неоторива, а закључци су кристално јасни. Није случајно што је управо Милош Ковачевић изразио (и доказао) став да је уџбеник Нова Вуковића *међаш* и *брана*, књига после које се не може писати неаргументовано и ненаучно. Јер и ова књига је, као и други Ковачевићев текстове, управо таква *брана* свим површним „истраживањима” историје и развоја српске стилистике, па и свеколике науке.

То показују и одабрани цитати и потврде, велики корпус извора, опсежна библиографија. И то је четврта вредност књиге.

На пету аутор највероватније није обратио пажњу нити је имао на уму. Она је у (имплицитном) назначавану, како се види, непобитне чињенице да се у српској стилистици већ више од века међу водећим стилистичарима не појављује ниједна жена (изузев Јелене Јовановић Симић у улози коаутора). Стилистика, као терен којем је иманентан сензибилитет за танане „нијансе” језичког и уметничког израза, остала је на нашем терену апсолутно „мушка” дисциплина.

На крају, морамо истаћи и да ову монографију Милоша Ковачевића обележава један важан недостатак. Иако се корпусно скоро потпуно ограничава на период до 2000. године (мада укључује и рецентнију литературу), непотпуна је из једноставног разлога што није могла укључити и преглед лингвостилистичких истраживања самог Милоша Ковачевића, и то не само као наследника линије највећих стилистичара које је представио, него и као истраживача који је отворио нове путеве српске стилистике.